

III. Béla uralkodása

(1172-1196)

Harc a hatalomért

Béla II. Géza másodszülött fiaként látta meg a napvilágot. *1161-től* a Dalmácia és Horvátország hercege címet viselte. *1163-ban* Manuel bizánci császár udvarába került. Az itt gyűjtött tapasztalatok később is meghatározták uralkodói tevékenységét. Eljegyezte Manuel lányát, és a császár utódjául jelölte, amikor azonban annak fia született Béla elvesztette örökösödési jogát. A császár felbontotta leánya és Béla jegyességét és feleségként sógornőjét, Chatillon Annát jelölte ki. *1172-ben* visszatért Magyarországra, ahol a trón birtoklásáért öccsével, Gézával kellett megküzdenie. Végül is *1173-ban* került sor megkoronázására III. Sándor pápa támogatásával. Ezzel sikerült megnyernie a kezdetben vele szemben bizalmatlan főpapokat, valamint a főurak jelentős részét.

Külpolitika

A trónért folytatott harcban - hűségeskü fejében - Manuel császár is támogatta Bélát. Így bár Magyarország nem vált ugyan Bizánc hűbéresévé, de a külpolitikában a Császárság megkülönböztetett figyelmet kapott. (Például *1176-ban* Béla támogatta a bizánciak szeldzsuk-törökök elleni hadjáratát.) Manuel halála után, *1180-1181-ben* Béla visszafoglalta Bizánctól Horvátországot, Dalmáciát, Boszniát és a Szerémséget. Sőt *1183-ban* elfoglalta Nist és Szófiát is. *1185-ben* az új bizánci uralkodóval, Angelosz Izsákkal békét kötött. *1188-ban* átmenetileg (1190-ig) elfoglalta Halicsot. *1186-ban* Béla feleségül vette Capet Margitot, II Fülöp francia király testvérét. Ennek hatására igen erőteljesen fejlődtek a francia-magyar politikai, egyházi és kulturális kapcsolatok. (Béla Franciaországból hívott cisztercita szerzeteseket az általa alapított monostorokba: Egres, Zirc, Pilis, Szentgotthárd, Pásztó.) *1192-ben* sikerült elérni László király szentté avatását.

Belpolitika

Hatalma megszilárdulása után Béla hozzákezdhetett új gazdaságpolitikai elképzeléseinek megvalósításához. A birtokaiból származó jövedelme mellett megnövekedett a pénzváltásból, a sógazdálkodásból és a kereskedelemből származó bevételek súlya. Ő volt az első uralkodó, aki egy megyét (Modrus) magánkézre adott. *1181 körül* szervezte meg (bizánci mintára) az első központi hivatalt, a királyi kancelláriát, mely a királyi oklevelek kiállításával foglalkozott, így az írásbeliség fontos szervévé vált.

II.

(1205-1235)

András

uralkodása

Harc

a

hatalomért

III. Béla idősebbik fiának, Imrének (uralkodott: 1196-1204) országlása alatt újra kiéleződtek a trónért való küzdelmek. Öccsének, Andrásnak politikája (önálló pénz- és egyházpolitikát folytatott) megosztotta az országot, sőt többször került sor közöttük fegyveres összetűzésre is (1197-1199). 1204-ben Imre halála után kiskorú fia, III. László lett a király, aki helyett azonban András kormányozta az országot. 1205-ben Andrásnak sikerült Lászlót Ausztriába elűznie, ahol hamarosan meghalt. Andrászt ezt követően királlyá koronázták.

Külpolitika

Uralkodása első másfél évtizedében egymást követték azok a hadjáratok, amelyek Halics meghódítására irányultak, ám végül eredménytelenül zárultak. Beavatkozott az orosz fejedelemségek viszályaiba, balkáni befolyását főként a dinasztikus kapcsolatok építésével akarta erősíteni. valamint a Latin Császárság trónját is szerette volna megszerezni (második felesége, Jolánta a latin császár leánya volt). Ezzel függött össze az általa szervezett ötödik keresztes hadjárat 1217-ben, ami sikertelenül végződött.

Belpolitika

II. András politikájának központjában az új birtokpolitika állt. A királyi birtokok eladományozása, mely III. Béla uralkodása alatt öltött nagyobb méreteket, András idejére a királyi vármegye bukásához vezetett. A vármegye elvesztette gazdasági, közigazgatási és katonai jelentőségét, ezzel párhuzamosan viszont megnőtt a világi nagybirtokosok befolyása. András kül- és belpolitikája miatt egyre fokozódott a vele szembeni elégedetlenség. Ezt még tovább növelte felesége, Gertrúd német híveinek tevékenysége, akik birtokadományokat és főméltóságokat kaptak.

1213-ban az ellenzéki főurak egy csoportja - Bánk bán, Simon (Bánk bán veje) és Péter ispán vezetésével - összeesküvést szervezett Gertrúd és környezete ellen, amelynek a királyné áldozatául esett. A belviszályon a király úgy próbált úrrá lenni, hogy időlegesen felhagyott birtokpolitikájával és 1221-ben hozzákezdett a királyi birtokok visszavételéhez. A királyi jövedelmek az eladományozott birtokok nagy száma miatt jelentősen megcsappantak. II. András ezt egyéb pénzjövedelmekkel, regálékkal próbálta pótolni. Rendkívüli adókat vetett ki (először 1217-ben), nyolcadvámmal terhelte a külkereskedelmet. Új pénzverő és sókamarákat állított fel. A regálékat meghatározott összegekért izmaelita (mohamedán) és zsidó vállalkozók bérelték.

A király intézkedései ellen fordultak azok az arisztokraták, akik kimaradtak az adományokból. Az egyház a nem keresztény pénzemberek térnyerése miatt tiltakozott (főleg mert korábban a sóárusítás jövedelme az övé volt), valamint az adományok révén megerősödött világi nagybirtoktól is tartott.

II. András számára azonban a legnagyobb veszélyt a tömeges ellenzék: a királyi szerviensek és a várjobbágyok elégedetlen csoportjai jelentették. A királyi szerviensek olyan szabad emberek voltak, akik örökölhető birtok fejében a király zászlaja alatt harcoltak, és akik fölött csak a király ítélkezhetett. Őket éppen az a lehetőség fenyegette, hogy ezt a királyhoz való viszonylag laza kötődést a nagybirtokhoz való szoros függés válthatja fel. A várjobbágyok az uralkodó osztály legalsó rétegét alkották (nem volt saját rendelkezésű földtulajdonuk). A várföldek magánkézre juttatása kiváltságos helyzetük elvesztésével fenyegette őket.

Az

Aranybulla

Ilyen előzmények után került sor a királlyal elégedetlen ellenzék palotaforradalmára (kiszorították a király híveit a hatalomból), melynek tömegbázisát a szerviensek, a várjobbágyok

és várkatonák alkották. A palotaforradalom nyomán II. András *1222-ben* rákényszerült az Aranybulla (aranypecséttel ellátott kiváltságlevél) kiadására.

Az Aranybulla intézkedései:

- tiltotta egész vármegyék eladományozását, a méltóságok halmozását, izmaelitáknak és zsidóknak kamarai tisztségek viselését
- idegenek csak "az ország tanácsával" (vagyis a főurak) beleegyezésével kaphattak méltóságot
- ígéretet tett a kamara hasznának (a pénzrontásnak) az eltörlésére, a decima terményben való beszedésére

Az Aranybulla szerviensekre vonatkozó intézkedései:

- a birtokaik adómentesek,
- azokkal szabadon rendelkezhetnek (örökítés joga)
- bírói ítélet nélkül el nem foghatók, birtokaik "fel nem dülhatók" (személy és vagyonbiztonság)
- csak országon belül (a honvédelemben) foghatók hadra, az országhatáron kívüli hadjárat esetén nem tartoznak az uralkodóval menni

Az ún. ellenállási záradék a püspökök és főurak jogává tette az ellenállást, ha a király az Aranybulla rendelkezéseit megszegné.

Az Aranybulla következményei

Ezek az intézkedések azonban nem valósultak meg maradéktalanul. András visszajutatta híveit a hatalomba és folytatta a birtokadományozásokat. Az *1224-ben* kiadott kiváltságlevél az úgynevezett Adreanum, a dél-erdélyi német telepések számára biztosított széles körű jogokat. A Barcaságból viszont ki kellett vernie a német lovagrendet, mert fennállt egy, a pápaságtól függő lovagrendi állam kiépítésének veszélye. A király politikája nyomán az egyház és a szerviensek közös fellépésre határozták el magukat és ennek eredményeként II. András *1231-ben* az Aranybulla megújítására kényszerült. Ennek intézkedései elsősorban az egyháznak kedveztek: a papok visszakapták a tized pénzben való szedésének jogát, a sókereskedelemben élvezett kiváltságokat. Változott az ellenállási záradék is: az esztergomi érseknek jogává tette a király kiközösítését. A szerviensek ugyan megtartották a megszerzett jogaikat, ám ennek maradéktalan érvényesítésére készletlenül kellett a királyt. Így került sor *1232-ben* a kehidai oklevél kiadására, melyben elnyerték a vármegyében a saját maguk feletti bíraskodás jogát és a szerviens bíró (szolgabíró) állításának lehetőségét. Mindezek ellenére az Aranybulla végül is nem tudta megakadályozni a királyi hatalom további gyöngülését, és a nagybirtokos főúri hatalom növekedését.

Ajánlott irodalom:

Borosy András: A keresztes háborúk és Magyarország. Hadtörténelmi Közlemények 1996. 3-43. oldal

Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában Bp., 1988.

Fügedi Erik /szerk./: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról Bp., 1986.

Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada Bp., 1976.